

Izvirni znanstveni članek (1.01)
Bogoslovni vestnik 77 (2017) 3/4,705—716
 UDK: 94(497.4)“1941/1945“:27-48
 Besedilo prejeto: 5/2017; sprejeto: 7/2017

Tomaž Kladnik

»Bodi tudi v vojski kristjan«: duhovna oskrba v Slovenskem domobranstvu

Povzetek: Avtor na podlagi preučevanja arhivskih virov in literature obravnava organizacijo in delovanje Slovenskega domobranstva, s posebnim poudarkom na organizaciji in izvajanju duhovne oskrbe. Vojaško poveljevanje in usposabljanje je bilo v Slovenskem domobranstvu organizirano v vojaških enotah ter v častniških in podčastniških tečajih v Poveljstvu tečajev, ki so bili pod neposrednim poveljstvom Organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva (OŠSD). Prav tako vojaško hierarhično je bila urejena duhovna oskrba pripadnikov Slovenskega domobranstva, ki pa je zaradi svoje specifične vloge iskala ravnotežje med interesi duhovne oskrbe na eni in načeli vojaškega delovanja na drugi strani. Pri vzpostavljanju duhovne oskrbe v Slovenskem domobranstvu in izpolnjevanju njenega poslanstva je bilo še bolj kot sama organizacija, umeščenost in pristojnost imenovanja kuratov pomembno vprašanje posebnih dovoljenj oziroma fakultet, ki jih vojaški ordinariji delegirajo podrejenim kuratom. V prvi vrsti se je postavljalo vprašanje, ali je Slovensko domobranstvo vojaška formacija oziroma vojska in njeni pripadniki vojaki, tako da bi se kuratom lahko podelile fakultete za opravljanje duhovne oskrbe v domobrantskih enotah, ter v nadaljevanju, kdo je pristojen za podelitev fakultet.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Slovenija, Slovensko domobranstvo, duhovna oskrba, državljanska vojna

Abstract: »Be a Christian also in the Military«: Pastoral Care in the Slovenian Home Guard

Based on the study of archival sources and literature, the author deals with the organization and functioning of the Slovenian Home Guard, with particular emphasis on the organization and implementation of spiritual care. Military command and training were organized in the military units and the officer and NCO courses at Courses' HQ, which were under direct command of the Organizing Staff of the Slovenian Home Guard. The spiritual care of the members of the Slovenian Home Guard was also organized according to the military hierarchy, which due to its specific role sought its balance between the interests of spiritual care on the one hand and the principles of military operations on the other hand. In establishing spiritual care in the Slovenian Home Guard and fulfilling its mission, the question of issuing special permits or delegating faculties

by the military ordinaries to their subordinate war chaplains was even more important than the organization itself, placement and power to appoint chaplains. In the first instance, it raised the question whether the Slovenian Home Guard was a military formation or an army and its members hence soldiers, so that military chaplains may be granted the faculty to perform spiritual care in the Home Guard units, and furthermore the question of who has the authority to grant faculties to military chaplains.

Key words: Second World War, Slovenia, Slovenian Home Guard, spiritual care, civil war

1. Uvod

Vsaka vojna, ne glede na obliko, predpostavlja dosego določenega, predvsem političnega cilja s silo, ko z oboroženim delovanjem upočasnjuje oziroma negira nasprotnika. V primeru okupacije je bilo to zanikanje nacionalne svobode, pravice posameznega naroda, da sam upravlja svoje nacionalno ozemlje. Vsi nacionalni politični cilji se po navadi ne morejo rešiti samo z vojno oziroma eno vojno. Zato se morajo cilji, ki se hočejo doseči z vojno, postaviti tako, da bodo le-ti v skladu z možnostmi, pri katerih pa moč nasprotnika vsekakor igra odločilno vlogo. Tako je treba v vsakem konkretnem primeru pravilno oceniti, katere cilje je v danih okoliščinah mogoče uresničiti in katerih ne. (Kladnik 2006, 9) Obdobje druge svetovne vojne je bilo na Slovenskem večplastno in protislovno. Opredelimo ga lahko z medsebojno prepletenimi in protislovnimi pojmi: okupacija, osvobodilni boj, revolucija, kontrarevolucija, državljanska vojna, kolaboracija. Prav tako kakor preživetje naroda je bilo med vojno namreč pomembno preživetje ljudi, saj so morali posamezniki skrbeti tudi za vsakdanji kruh na delovnem mestu, četudi je to neposredno koristilo okupatorju. (Čoh Kladnik 2016a, 140–141) Zato celotno dogajanje med vojno ni moč zreducirati zgolj na vojaški in politični spopad; ta je zajel le manjši del prebivalstva, posledice pa je tako ali drugače čutila vsaka slovenska družina. Konec vojne je dejansko pomenil osvoboditev le za del slovenskega naroda, za tistega, ki je bil v državljanski vojni na zmagoviti strani. Predvsem pa se s koncem vojne ni končala totalitarna vladavina. Le-ta resda ni bila več okupatorjeva, prav tako ni bila vsiljena s sovjetskimi tanki, kot se je to zgodilo drugje v vzhodni Evropi, bila je domača, a prav zato o popolni svobodi po osvoboditvi ne moremo govoriti. Na le to, na svobodo v pravem pomenu besede smo nato čakali še skoraj pol stoletja. (Godeša 1997)

2. Organizacija in formacija Slovenskega domobranstva

Ob kapitulaciji Italije in ustanovitvi Operativne cone Jadransko primorje, ki je zajemala tudi Ljubljansko pokrajino, so Nemci okupirano območje vojaško reorganizirali in ustanovili nove pomožne vojaško-policijske formacije, in sicer Primorsko, Gorenjsko in Slovensko domobranstvo, ki ga obravnavamo v pričujočem članku.

Dokument, ki opredeljuje ustanovitev Slovenskega domobranstva, je zaupna naredba (ukaz) poveljnika OŠSD številka 2392, 18. aprila 1944, ki opredeljuje prisego pripadnikov Slovenskega domobranstva. V uvodu naredbe je zapisano, da tekst prisega predvideva Osnovne naredbe za vzpostavitev Slovenskega domobranstva, ki se glasijo:

»V duhu odredbe Vrhovnega komisarja od 6. decembra 1943 l. o ustanovitvi Narodnih zaščitnih oddelkov v operacijski zoni »Jadransko primorje« predpisujem sledeče:

1. Narodni zaščitni oddelki v Ljubljanski provinci se imenujejo Slovensko domobranstvo.
2. Slovensko domobranstvo se za vzdrževanje reda in varnosti bori v celi operacijski zoni »Jadransko primorje« in v kolikor bo potrebno v neposredno obmejnih krajih.« (ARS, AS 1877, šk. 17)

Zgornja zelo skopa odredba ne predpisuje drugih nalog Slovenskega domobranstva, pa tudi ne njegove sestave in organizacije ali sistema vodenja in poveljevanja in s tem odnosa do nemških oblasti, vendar so se te nejasnosti urejale s posameznimi ukazi že pred formalno uredbo o ustanovitvi Slovenskega domobranstva in po njej. Pravi poveljnik domobranstva je bil general Erwin Rösener, saj je bil od Vrhovnega komisarja zadolžen za njegovo organiziranje, nato pa s posebno odredbo, ki je imela veljavnost od 1. oktobra 1943, tudi za vrhovnega nosilca poveljevanja nad domobranstvom. Že 26. oktobra pa je Rösener v uradnih dopisih na vojaške, policijske in politične organe izrecno podčrtal, da je on sam v Ljubljanski pokrajini vzpostavil Slovensko domobranstvo in da so mu podrejene celotna tukajšnja »redarstvena« in varnostna policija ter tudi »domače policijske enote«.

Na čelu Slovenskega domobranstva je bil sredi oktobra 1943 vzpostavljen tako imenovani Organizacijski štab, nemško Organisationsstabfür die Aufstellung des slowenischen Landeswehr. Že sam naziv štaba je kazal, da ne gre za poveljevalni organ. Rösener pa je že 30. septembra 1943 v svojem XVIII. vojnem okrožju ustanovil posebni Vodstveni štab – Führungsstab für Bandenbekämpfung, 26. oktobra pa je za nabor in uvrščanje pripadnikov Slovenskega domobranstva ustanovil še poseben štab – Organisationsstab für die Aufstellung der slowenischen Landeswehr beim Höheren SS und Polizeiführer in Laibach, s pristavkom, da bo to tudi zvezni štab. Od 13. novembra je nemški Organizacijski štab kot del Vodstvenega štaba pošiljal in dostavljal ukaze, navodila in obvestila slovenskemu Organizacijskemu štabu, z dopisom štabnega podpolkovnika Krenerja. (ARS, AS 1877, šk. 17; Mlakar 2003, 179)

Da so se zgoraj navedenega dejstva v OŠSD zavedali in ga dosledno spoštovali, kot primer navajamo zapis v zaupnem povelju OŠSD, zaupna številka 2176, 2. maja 1944, sklicujoč se, kar je moč v arhivskem gradivu zaslediti na večini ukazov, na naredbe, ki jih je štab pošiljal podrejenim enotam Slovenskega domobranstva, na povelje višjega vodje SS in policije, 10. februarja 1944, da so naloge Organizacijskega štaba in enot Slovenskega domobranstva »nabiranje, uvrščanje, vežba, oprema in oskrba« Slovenskega domobranstva. Za naloge izven tega okvira pa morajo

dobiti enote posebno dovoljenje štaba. Ko so enote vključene v poseganje v borbo ali na položaje izven bunkerske črte, so podrejene nemškemu »štabu za vodstvo borbe proti banditom«. Iz tega ukaza je tudi razvidno, zakaj v sestavi Organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva ni bilo enega najpomembnejših odsekov štaba vsake vojske oziroma vojaške enote, to je odseka za operativne zadeve, saj so bile le-te v nesporni in popolni pristojnosti Nemcev. (ARS, AS 1877, šk. 282)

OŠSD je imel naslednjo sestavo (ARS, AS 1877, šk. 18):

Ožji štab, v katerem so bili:

- poveljnik, podpolkovnik Franc Krener;
- pomočnik, podpolkovnik Milko Vizjak;
- načelnik štaba, podpolkovnik Ernest Peterlin in
- adjutant kapetan Ladislav Lah.

Personalni odsek, ki ga je vodil podpolkovnik Milko Vizjak;

Formacijski odsek, ki ga je vodil Vladimir Sirknik;

Obveščevalni odsek, ki ga je vodil kapetan Berto Ilovar;

Stan štaba in arhiva, ki ga je vodil kapetan Lado Delak;

Šolski odsek, ki ga je vodil podpolkovnik Ernest Peterlin;

v »materialnem oddeljenju« so bili tehnični, oborožitveni in avtomobilski odsek, vodil pa ga je major Peter Rozman;

šef Sodnega odseka je bil kapetan Alfonz Cepuder;

Sanitetni odsek je vodil kapetan dr. Stane Grapar;

Veterinarski odsek je vodil veterinarski poročnik I. klase Janko Drinovec;

Intendanco je vodil major Josip Pfeifer in

Kaznilniško delegacijo kapetan Maks Kosovinc.

Katoliški »duhovnijski« odsek je vodil verski referent, kurat stotnik Peter Križaj.

8. januarja 1944 pa je Škofijski ordinariat v Ljubljani OŠSD predlagal, da je kot vojaški kurat in verski referent v Organizacijskem štabu »postavljen s činom stotnika univ. docent g. dr. Lenček Ignacij«. OŠSD se je s predlogom strinjal, predvsem zaradi vztrajanja ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana. Peter Križaj je bil postavljen za kurata v stolnici in je vodil osrednjo pisarno matrik oziroma mrliško knjigo Slovenskega domobranstva. (Plut 2010, 41–44; NŠAL, V., šk. 312)

Vpis v mrliško knjigo in pokop umrlih je bil predpisan z odlokom šefa pokrajinske uprave v Ljubljani z dne 28. junija 1944 in je predpisoval zadevne ukrepe tako za »v boju padle in na bojišču najdene upornike« kot tudi za pripadnike Slovenskega domobranstva, ob tem pa še prekop tistih, ki so bili neustrezno pokopani. Znotraj Slovenskega domobranstva so se razmejevale pristojnosti krajevnih župnikov in vojaških kuratov. Tako je bilo predpisano, da je umrlega domobranca v mrliško matico z zaporedno številko vpisal župnik kraja, kjer je domobranec umrl. Če za to niso imeli dovolj podatkov, jim je pomagal Odsek za verske zadeve OŠSD. Kurati pa so lahko pisali matice le za svoje lastne potrebe, niso pa smeli izdajati uradnih izpiskov in tudi ne poročil anagrafskemu uradu. Vprašanje pogreba umrlega je bilo rešeno tako, da če »pogreb za umrlega domobranca naroči vojaška oblast na svoje stroške, opravi pogrebne obrede vojni kurat«, če pa sorodniki, jih opravi župnik kraja, kjer je pogreb. (LŠL 1944, 59–62)

Vse enote Slovenskega domobranstva so morale Odsek za verske zadeve OŠSD obveščati o padlih pripadnikih, ki so jih vpisali v mrliško knjigo Slovenskega domobranstva; na osnovi tega so lahko svojci umrlih podajali vloge za vzdrževanje sorodnikov umrlega (ARS, AS 1877, šk. 4).

V Slovensko domobranstvo so se bolj ali manj prostovoljno vključevali podčastniki in častniki, ki so svoja vojaškostrokovna znanja pred tem pridobivali na vojaških, policijskih, aktivnih in rezervnih častniških in podčastniških šolah Avstro-Ogrske, Kraljevine Jugoslavije, na tečajih v okviru MVAC oziroma vaških straž ali pa tudi na nemških SS-podčastniških tečajih. Ta raznolikost v osnovni vojaški, častniški in podčastniški usposobljenosti in na njeni osnovi pridobljene izkušnje na vojaških vajah v miru in nato v spopadih, v bojnih akcijah med vojno, predvsem pa sprememba taktike bojevanja in njena prilagoditev na nov način bojevanja, ki se je osredotočil na nemško taktiko protigverilskega boja, je pomembno vplivala na organizacijo in izvedbo častniškega in podčastniškega, pa tudi specialistično rodovskega usposabljanja pripadnikov Slovenskega domobranstva, ki se je razlikovala od začetkov formiranja Slovenskega domobranstva. (ARS, AS 1877, šk. 16)

Po več reorganizacijah je bila maja leta 1944 Ljubljanska pokrajina vojaško razdeljena na štiri skupine, v katerih so bile postojanke oziroma posadke in po en udarni bataljon: Severna z oznako N, v kateri je deloval 1. bataljon pod poveljstvom stotnika Franja Pavloviča, s sedežem v Ljubljani; Zahodna z oznako W, v kateri je deloval 2. bataljon pod poveljstvom majorja Friderika Lehmana, s sedežem na Rakeku; Srednja z oznako M, v kateri je deloval 3. bataljon pod poveljstvom stotnika Miroljuba Stamenkoviča, s sedežem v Višnji Gori; Vzhodna z oznako O, v kateri je deloval 4. bataljon pod poveljstvom stotnika Dušana Meničanina, s sedežem v Trebnjem. Bataljonom W, M in O so bili kot inštruktorji za pouk dodeljeni nemški častniki s po tremi nemškimi podčastniki. Poveljniki bataljonov so morali pričeti intenzivni pouk in utrjevanje položajev s svojimi četami ter kombinirati intenziven, predvsem borbeni pouk z usklajenimi patroljami v okolico. S 5. julijem 1944 pa so se bataljoni N, W, M in O preimenovali v I., II., III. in IV. bataljon, iz katerih sta bili oblikovani dve skupini, in sicer skupina Schumacher (I., III. in IV. bataljon) in skupina Rupnik (II. bataljon). V Slovenskem domobranstvu je bilo tako v prvi polovici leta 1944 skupno 9212 mož, najstarejši pripadnik se je rodil leta 1887, najmlajši (13 po številu) pa leta 1929. Glede na vojaški položaj pa je bilo v njegovi sestavi 265 častnikov, 930 podčastnikov, 528 višjih podčastnikov in 7489 domobrancev, vojakov. (ARS, AS 1877, šk. 17)

3. Duhovna oskrba pripadnikov Slovenskega domobranstva

Že od same ustanovitve Slovenskega domobranstva so med OŠSD in Škofijskim ordinariatom v Ljubljani potekali intenzivni pogovori o uvedbi duhovne oskrbe oziroma kuratske službe v enotah Slovenskega domobranstva, saj je morala Cerkev zaradi vernikov, ki jih je zastopala, poiskati način sodelovanja z novo oblastjo (Gri-

esser - Pečar 2016, 399). Cerkev oziroma ordinariat je od verskega referenta/višjega kurata in nato tudi od vseh vojaških duhovnikov pričakoval avtonomijo oziroma neodvisnost pri opravljanju poslanstva. Ob tem jasnem stališču Cerkve je vseskozi prihajalo do sporov med Škofijskim ordinariatom v Ljubljani in OŠSD, saj je prvi vztrajal pri stališču, da so vojaški duhovniki za delitev zakramentov in svetovanje na razpolago vsem pripadnikom Slovenskega domobranstva ne glede na čin ali položaj, po potrebi pa tudi civilnemu prebivalstvu, jetnikom, na smrt obsojenim, ranjenim, in za svoje delovanje niso, kot je to zahteval oziroma pričakoval OŠSD, podrejeni poveljujočim častnikom. Z avtonomijo je ordinariat utemeljeval, da ne smejo privzemati poveljniških pristojnosti (Plut 2002, 92) ter »da duhovnik v slovenskem domobranstvu ne more in ne sme opravljati službe z orožjem, ampak samo dušnopastirsko« (2010, 43), ker »naše orožje zaenkrat je rožni venec« (Kolarič 1977, 288). Vojaški kurati so imeli tako od škofa Rožmana dokaj jasna navodila glede njihove dušnopastirske dejavnosti, ki pa je, kot so to zahtevale tudi vojaške oblasti, vključevala tudi idejno vzgojo proti komunizmu (Dolinar 1996, 281). Saj, kot je dejal škof, boj proti brezbožnemu komunizmu ni politika, ampak izrazito verska zadeva in gre za doseg »resnične obnove zasebnega in javnega življenja po evangelijskih načelih« (Mlakar 2001, 278). Pastirsko pismo o nevarnosti brezbožnega komunizma škof Rožman zaključil z besedami, da

»kot verni katoličani, ki verujemo v Boga, v večnost in se zavedamo odgovornosti pred večnim Sodnikom, moramo načelno in brezpogojno obsojati komunizem in storiti v ponižnem zaupanju v božjo pomoč vse, kar moremo, da odklonimo od svojega ljubega naroda nesrečo brezbožnega komunizma« (LŠL 1943, 96).

V novembru 1943 so dosegli soglasje o imenovanju bataljonskih kuratov: imenovali naj bi tiste duhovnike, »ki so se s svojim delom in požrtvovalnostjo izkazali pri Vaških stražah«. Ob tem pa so potekali tudi pogovori o tem, da se za ureditev »kuratske dušnopastirske službe« namesto dotedanjega verskega referenta pri OŠSD imenuje višji kurat, katerega naloge bi bile:

- organizacija dušnopastirske službe v Slovenskem domobranstvu, tako da bi predlagal ustanovitev potrebnih mest kuratov v enotah in posameznike za njihovo postavitve, bil pristojen za njihove predstavitev ter po potrebi, s pomočjo redne duhovščine, pristojen za organizacijo pomožne dušnopastirske službe;
- nadzorovanje kuratov in njihovega dela ter razmejitev njihovega delovnega področja;
- zastopstvo kuratov pri OŠSD in Škofijskem ordinariatu, od katerih bi sprejemal tudi pritožbe nad delom kuratov;
- skrb za enotno delo in postopanje kuratov, »kar se tiče dušnega pastirstva« ter
- dajanje usmeritev in navodil v zvezi z »idejnim delom in propagando med domobranci« ter v zvezi z delom kuratov »glede idejnega dela za dvig morale in discipline«.

Višji kurat naj ne bi imel nobene vojaške dolžnosti oziroma čina, in tudi ne re-dne vojaške plače, prav tako pa, razen v izjemnih primerih ob obiskih, »inšpekci-jah«, v enotah, ne bi imel stika z vojaki, domobranci, vendar bi imel dovoljenje prostega dostopa do vojaških enot in neomejenega gibanja po Ljubljanski pokra-jini. Za mesto višjega kurata je bil predlagan in nato tudi imenovan univ. doc. dr. Ignacij Lenček, »ki je to funkcijo vršil že pri Vaških stražah«. (NŠAL, V., šk. 312) Lenček je bil tudi predavatelj verouka, ki je bil kot posebni predmet, s po dvema urama tedensko, vključen na častniške tečaje Slovenskega domobranstva (ARS, AS 1877, šk. 287).

Za potrebe duhovne oskrbe v enotah je bilo predlagano, da se ustanovijo na-slednja mesta kuratov: kurat v bolnici, ki bi vodil tudi matrike in pomagal kuratu v Ljubljani; kurat za Ljubljano, za vojašnice v mestu, letališče in bloke; kurat za okolico Ljubljane za kraje Brezovica, Borovnica, Podpeč, Ig, Škofljica, Devica Ma-rija v Polju, Ježica, Dravlje ...; kurat za Notranjsko s sedežem na Vrhniki za kraje Vrhnika, Polhov Gradec, Dobrova, Št. Jošt, Hotedršica, Rovte, Logatec, Rakek ...; kurat za Novo mesto in Kostanjevico ter druge postojanke »nazaj do Grosuplja«; kurat za Kočevje in Velikolaško kotlino do Grosuplja in kurat za Belo krajino s se-dežem v Črnomlju (NŠAL, V., šk. 312).

Decembra 1943 je v OŠSD nastal predlog za imenovanje kuratov, ki so ga dali v soglasje na Škofijski ordinariat in nato v odobritev na »nemško komando«. Za ku-rate so bili predlagani Franc Šeškar za 1. šolsko skupino, Štefan Kraljič za 2. šolsko skupino, Karel Volbang za 1. bojno skupino, Avgust Žavbij za 2. bojno skupino, Franc Frölich za 3. bojno skupino, Franc Kunstelj za 4. bojno skupino in Ivan Remškar za 5. bojno skupino. Škofovo soglasje z dne 11. januarja 1944 nato omenja oziroma daje soglasja za naslednje kurate: Štefana Kraljiča, Franca Šeškarja, Fran-ca Kunstlja, Ivana Remškarja, Franca Frölicha in Jakoba Mavca, s pripisom, »da so imenovani bili kurati pri bivših Vaških stražah«. Iz dopisa Odseka za verske posle OŠSD z dne 26. januarja 1944, naslovljenega na Škofijski ordinariat v Ljubljani, pa je moč sklepati, da so bili nato za kurate imenovani: Franc Frölich, Štefan Kraljič, Peter Križaj, Franc Kunstelj, Ivan Remškar in Franc Šeškar. V dopisu, ki ga je pod-pisal »vrhovni kurat Slovenskega domobranstva« Lenček, le-ta Škofijski ordinariat za navedene novoimenovane kurate zaproša, da se jim izda potrdilo in priporoči-lo cerkvene oblasti, »s katerim se bodo gg. kurati mogli izkazati oz. uveljaviti pri gg. župnikih in drugih duhovnikih«. Predlagano je bilo, naj bi dokument vseboval izjavo, da je imenovani kurat Slovenskega domobranstva z vsemi pravicami, ki gredo kuratom v času vojne, ter zapoved, da naj ga preostala duhovščina pri nje-govem delu podpira in mu »rada pomaga«. Na koncu pa Lenček predlaga, naj do-kument vsebuje tudi to, da je on sam tudi v vlogi zastopnika škofijskega ordinari-ata za organizacijo »dušnega pastirstva med domobranci«, saj bi bilo tako njego-vo delo uspešnejše in bi lahko hitreje odpravljali morebitna nesoglasja. (NŠAL, V., šk. 312)

Hkrati z reorganizacijo Slovenskega domobranstva so reorganizirali način du-hovne oskrbe domobrancev ter postavitve, status in položaj kuratov. Tako so bili dne 3. novembra 1944 za vojne kurate v činu nadporočnika ter »na hrani, plači in

številčnem stanju« imenovani vojaški kurati: Jakob Mavec pri IV. bataljonu, ki je opravljal dolžnost kurata tudi pri I. bataljonu; Anton Polda pri II. bataljonu, ki je opravljal svojo službo tudi pri 6. in 7. četi; Mitja Šink pri 26., 27. in 11. četi ter pri oklopnem vlakcu Grosuplje in III. bataljonu; Franc Kupljenik pri 34., 35., 36., 51. in 56. četi; Jože Šolar pri 25., 61., 62. in 115. četi ter Franc Pezdir pri 2., 3., 4., 5., 41., 65. in 72. četi. (NŠAL, V., šk. 312)

O nujnosti uvedbe duhovne oskrbe v Slovenskem domobranstvu so razpravljali tudi izven vojaških in cerkvenih krogov. Tako je na primer Odbor za socialno-moralno obnovo Slovenije 7. decembra 1943 na Škofijski ordinariat v Ljubljani naslovil dopis, v katerem se zavzema za uvedbo duhovne oskrbe v Slovenskem domobranstvu, saj, kot so zapisali, »naše domobranstvo je ustrojeno po nemški vojski. Ta pa nima nikakih vojnih kuratov. Zato slišimo, da so vojni kurati pridržani vojnim poveljnikom kot adjutantki«. Takšno ureditev so imeli za zgrešeno, saj bi s tem kurati nosili tudi odgovornost za izvedbo vojaških operacij, kar pa ni bilo poslanstvo duhovne oskrbe v vojski, zato so škofu predlagali, da bi bili »vojni kurati neodvisni od vojnega poveljstva in naj izvršujejo samo dušno pastirstvo, v vojne operacije pa se naj ne vmešavajo«. Plačo pa naj bi jim, če je bila pogojena z vojaško službo, v prihodnosti namesto vojaških zagotavljal »posvetne oblasti«. Za pravilno izvajanje duhovne službe so predlagali imenovanje višjega vojnega kurata, ki naj »prevzame nadzorstvo nad vsem dušnopastirskim delom med domobranci in daje navodila, kako naj se pastirstvo med njimi izvršuje«. V nadaljevanju pa zapišejo, da

»višji kurat naj prosi vojna poveljstva, naj dado vsem podrejenim poveljnikom navodila, da se ne bodo ljudje brez pravega vzroka streljali, zato naj se – kolikor je v vojnem metežu pač mogoče – vedno preišče, kdo je res smrti vreden; in naj se da obsojencem pred usmrtnitvijo vedno prilika za prejem zakramentov. Kurati naj gredo tudi na bojišča, da tam nudijo ranjencem in umirajočim brez razlike duhovno pomoč.« (NŠAL, V., šk. 312)

Pri vzpostavljanju duhovne oskrbe v Slovenskem domobranstvu in izpolnjevanju njenega poslanstva je bilo še bolj kot sama organizacija, umeščena in pristojnost imenovanja kuratov pomembno vprašanje posebnih dovoljenj oziroma fakultet, ki so jih vojaški ordinariji delegirali svojim podrejenim vojaškim kuratom. Posebna dovoljenja oziroma fakultete vojaškim duhovnikom je 8. decembra 1939 izdal Sveti sedež kot Index Facultatum (AAS 1939, 710), na osnovi katerega je Jugoslovanska škofovska konferenca 3. aprila 1941 izdala okrožnico, ki je podajala smernice za vojaško dušno pastirstvo, in sicer glede biniranja ob nedeljah in praznikih, ter spovedno jurisdikcijo za vse vojaške osebe. Predpisovala je natančna navodila glede podelitve skupne odveze in papeževega blagoslova pred morebitno bitko za vojake in tudi za civiliste. Vojaki pa so lahko v neposredni smrtni nevarnosti prešli obhajilo, čeprav kurati niso mogli upoštevati strogih navodil glede liturgičnega posta. (Plut 2002, 67) V povezavi s tem vprašanjem je Ignacij Lenček, navezujoč se na fakultete, ki jih je, kot že omenjeno, v ta namen izdala Konzistorialna kongregacija 8. decembra 1939 in nato dodatno 10. julija 1942 še Kongregacija Sv. Oficija, naslovil na Škofijski ordinariat v Ljubljani vprašanja v zvezi s podelitvijo fakultet kuratom Slovenskega domobranstva. V prvi vrsti je izpostavil vprašanje,

ali je Slovensko domobranstvo vojaška formacija oziroma vojska in njeni pripadniki vojaki, tako da bi se vojaškim kuratom lahko podelile fakultete za opravljanje duhovne oskrbe v domobrantskih enotah, ter v nadaljevanju, kdo je pristojen, da kuratom dodeli fakultete. Pri tem so bile izpostavljene naslednje fakultete, ki so bile omenjene v odloku Konzistorialne kongregacije: 1. možnost binacije (obhajanja dveh maš) na nedelje in druge zapovedane praznike, v skrajni sili pa darovanje svete evharistije v splošno korist tudi na delavnike, z nujnim spoštovanjem rubrik (predpisanih obrazcev v mašni knjigi) in posta; 2. maša na prostem; 5. možnost blagoslova paramentov (kosov oblačil, uporabljenih pri obredih) in pripomočkov za mašno daritev, ko ni zahtevano sveto maziljenje; 6. možnost uporabe krajšega obrazca, ko je treba obnoviti posvetitev prenosnega oltarja; 7. maševanje brez ministranta; 13. pravice glede svete spovedi in odveze od cenzur; 14. *in periculo mortis*; 16. obhajilo ranjencem, tudi če niso tešči; 17. brevir; 20. blagoslovitev rožnih vencev in druge. Lenček dopis zaključí s prošnjo škofu, da če se fakultete vojaškim kuratom zaradi statusa Slovenskega domobranstva ne morejo podeliti, naj se jim podelijo vsaj tiste fakultete, ki jih lahko »sprejmejo s strani redne cerkvene oblasti oziroma škofa in so za delo vojnih kuratov koristne oziroma potrebne«. Iz odgovora škofa Rožmana je razvidno, da se je ta o tem posvetoval s svetim očetom in na osnovi tega soglašal, »da se morejo fakultete, dane vojaškim kuratom redne vojske, razglasiti tudi na kurate domobrancev, v kolikor je to po razmerah potrebno«. Za podelitev fakultet imenovanim in v prihodnje imenovanim kuratom Slovenskega domobranstva je škof pooblastil višjega kurata pri OŠSD, ki je moral to sporočiti podrejenim kuratom, ter v nadaljevanju določil, da »v sedanjih razmerah, za zdaj, podeljuje kuratom Slovenskega domobranstva fakultete 1, 2, 3, 5, 6, 7, 10, 14, 16, 20 in 21, ki naj bodo v dušno korist domobrancem«. Ob tem lahko ugotovimo, da je škof prošnji za dodelitev večine fakultet ugodil; nekaterih sicer ni dodelil (13. in 17.), je pa dodelil nove, za katere ga niso prosili, in sicer 3., ki se nanaša na mašno daritev za duše padlih v vojni, 10., ki se nanaša na možnost darovanja maše na veliki četrtek, ter 21., ki se nanaša na odpustke in blagoslove in se zaključí, da je

»vzvišeni papež ponovno predpisal in naročil, naj se zvesto izpolnjujejo naročilo, da naj bodo tudi verniki, ki so kot ujetniki v ujetništvu bodisi pri vojski ali pri državah, deležni pomoči in tolažbe, ki jo je Benedikt XV. primerno odredil zaradi hude vojne«. (NŠAL, V., šk. 312; AAS 1939, 710)

Neposredno je škof Rožman pripadnike Slovenskega domobranstva nagovoril v Božičnem pismu slovenskim domobrancem, ki je bilo objavljeno v reviji *Slovensko domobranstvo* in v katerem jim z besedami spodbude in zaupanja želi božje varstvo ter jim izreka blagoslov (1944, 9). Revija, katere osnovno poslanstvo je bilo prinašati poročila z usposabljanj in o uspehih v boju Slovenskega domobranstva, je objavljala tudi članke, ki so po vsebini spadali na področje duhovne oskrbe. Bralce je med drugim seznanjala tudi z liturgičnimi dogodki, časom in krajem njihove izvedbe ter poročili o njihovi izvedbi. Pri pisanju slednjih so sodelovali tudi kaplani.

Iz poročil, ki so jih pošiljali kurati, lahko razberemo, kako pomembno vlogo so imeli pri ohranjanju morale med pripadniki posameznih enot, tako da je »že sama prisotnost kurata v najtežjih dneh borb in ofenziv velikanskega pomena, prav tako v času raznih razpadov, ko je vse zmešano«, zato bi morali biti kurati nameščeni predvsem po domobranskih četah in ne v štabih, saj »fantje vedno prosijo dajte skomandirat, da pride en gospod k nam« (NŠAL, V., šk. 312). V vojaških enotah je bila duhovna oskrba, ki so jo izvajali kurati, del vsakodnevnega vojaškega življenja in delovanja. Pogosto so začeli z vojaško sveto mašo, ki so se je udeležile celotne enote ali njeni deli, nadaljevali z verskim poukom kot delom usposabljanja ter zaključili z verskimi obredi ob posebnih priložnostih (cerkveni prazniki, vojaški pogrebi itd.), ki se jih je poleg vojakov udeleževalo tudi civilno prebivalstvo (ARS, AS 1877, šk. 44). Pri delu pa je prihajalo tudi do sporov z duhovniki v posameznih župnijah, kjer so imele sedež enote Slovenskega domobranstva, predvsem posadne čete v domobranskih postojankah, ki niso operativno delovale. Vzroki zanje so bili tako kompetenčne kot tudi osebne narave. Tako na primer župnik Rovt 22. februarja 1944 naslovi na Škofijski ordinariat že drugo pritožbo, saj na prvo, kot pravi, ni dobil odgovora, zoper vojnega kurata Kunstlja. V pritožbi je med drugim zapisal, da

»je bilo za tukajšnje dušno pastirstvo poskrbljeno predno je prišel gospod Kunstelj, ter bomo v tem oziru v teh prepirih in trenjih mnogo na slabšem, kot smo bili in bomo sami trpeli, je bolje da višja oblast svetuje taistemu naj gre v Logatec ali na Vrhniko. Tu je 90% domačinov pri posadki in zato je popolnoma samostojnost in neodvisnost /... / zelo problematična. Poleg g. kurata smo v kraju še trije duhovniki. Rovte smo že pred prihodom kurata obvarovali bacilov komunizma, drugod pa razmere kriče po protikomunističnemu delavcu. Zakaj bi ravno tu drug drugemu stopali na pete. /... / Župnik in odbor nimajo nobene pravice govoriti, kajti g. kurat ima vso oblast.« (NŠAL, V., šk. 312)

Vojaški kurati pa so pri svojem delu s posamezniki in enotami lahko pomagali tudi s tiskanimi priročniki. Najpomembnejši med njimi je bil vsekakor *Domobrančev molitvenik* (Knific 1944), ki je bil izdan 24. aprila 1944. Avtor Franc Knific je naveden pod kraticami »Dr. Fr. K.«, njegov izid pa sta z napotili bralcem »Nihil obstat« in »Imprimatur« pospremila dr. Ignacij Lenček, škofijski cenzor, in Ignacij Nadrah, generalni vikar. V uvodu molitvenika je zapisano: »odlično vlogo sta tebi, domobranec, poverila Bog in narod v teh izredno težkih časih. Boriš se, da se ohrani narodu vera, da se ohranijo Slovencem cerkve, da se ohrani tisočletna krščanska kultura, ki jo hoče komunizem uničiti,« ter zaključí, da »naj te zato v tem tako odločilnem boju vodita živa misel na Boga ter neomajno zaupanje vanj. Pričujoča knjižica naj ti pomaga, da boš to tudi dosegel. Z Bogom za narod in vero«.

Vsebina molitvenika zajema vsakdanje molitve, mašne molitve, sveto obhajilo, sveto spoved ter pesmi, in sicer: mašne, obhajilne, pred Svetim Rešnjem Telesom, pri blagoslovu, adventne, božične, postne, velikonočne, Marijine, Srce Jezusovo in druge (Knific 1944, 2–80). V Slovenskem domobranstvu so januarja 1944 v *Pra-vilih službe*, v zvezku 1, pod podnaslovom »Moralni pouk« v peti točki »Vera«, opredelili tudi pojem vere:

»v človeku je neki pojem, neko notranje občutje, ki obsega vse ki daje življenje vrednost in značaj, bistvo in oporo, varuje premoženje in napredek družinam in narodom, pričenši od detinstva do konca življenja, ki daje človeku moči v zlu in v nesreči, da vse vzdrži in prenese: ta pojem je vera« (ARS, AS 1877, šk. 17).

Na veliko noč leta 1944 so izdali tudi priročnik z naslovom *Bodi tudi v vojski kristjan* s podnaslovom »Nekaj moralnih načel za naš čas, dano v vednost in ravnanje vsem, ki se bore za dobro in pravično stvar«. V priročniku se tako v obliki vprašanj in odgovorov obravnava dileme, s katerimi so se v ozračju (državljske) vojne srečevali posamezniki in enote ter ki so jih pomagali razreševati in pojasnjevati tudi ali predvsem kurati. Tako so obravnavani silobran, samomor, vojna, dvoboj, revolucija v povezavi s smrtno kaznijo, rekvizicija, dolžnost krščanske ljubezni, laž, dobro ime in črna borza. (ARS, AS 1877, šk. 287)

4. Namesto sklepa

Osnovni moto delovanja pripadnikov Slovenskega domobranstva je razviden iz njihovega gesla »Za Boga, narod in domovino«, vendar domovina po zamisli protikomunističnega, protirevolucionarnega tabora, za katerega je bilo sodelovanje z okupatorjem le oblika taktične kolaboracije, saj je bil njihov glavni nasprotnik komunizem oziroma partizansko gibanje pod vodstvom Komunistične partije Slovenije. Tako moremo v Slovenskem domobranstvu razlikovati med vero v zmago protikomunistične strani in med vero v nemško zmago. Rupnik, ki je v letu 1945 aktivno posegel v delovanje domobranstva, in njegov zet in tajnik dr. Stanko Kociper nikakor nista bila Slovensko domobranstvo. Domobranski častniki so verjeli v svojo vojaško premoč v primerjavi s partizani, vendar ne nujno v nemško zmago. Utopično ali ne, pričakovali so invazijo zaveznikov in tedaj so se jim želeli priključiti. Prav tako pa jih je bila velika večina o ustanovitvi Slovenske narodne vojske seznanjena šele na Koroškem. Od 13.300 vrnjenih in ujetih naj bi jih bilo pobitih 11.750. Drugim ujetnikom in zapornikom so sodila vojaška sodišča, obsojeni na zaporne kazni so bili v večini izpuščeni ob amnestiji, nekatere pa so oblasti hranile za razne procese. Do tega je lahko prišlo samo v ozračju razrednega in ideološkega sovraštva, v razmerah pristne revolucije, torej po koncu državljanske vojne; državljanske vojne, ki se je dogajala med sovražno okupacijo ter svetovno vojno. Čeprav nasprotujoči si strani vojne nista poimenovali državljanska, sta živeli in delovali z njo – in državljanske vojne se že od nekdaj končujejo v krvi. Pri obračunu z vrnjenimi domobranci in pri vseh drugih obračunih je šlo predvsem za radikalno odstranitev dejanskih, potencialnih ali namišljenih nasprotnikov, za enostavno rešitev, ki ni predvidevala oziroma zahtevala ugotavljanja individualne krivde in tudi ne sodnih postopkov, je pa vsem ostalim vlila strah v kosti ter s tem pripomogla k utrditvi komunistične diktature. Ob tem so bili pri obračunih z duhovniki in vojaškimi kurati še toliko bolj dosledni. (Čoh Kladnik 2016b, 414–415) Vojaški kaplani so namreč svoje duhovniško poslanstvo opravljali tako v vojnem času kot

tudi med jetniki in begunci na Koroškem in pozneje v izseljenstvu oziroma med na smrt obsojenimi jetniki v taboriščih Teharje, Šentvid in mnogih drugih (Plut 2010, 40–43). Angleži so iz Vetrinja vrnilo tudi 12 kuratov, za katerimi se je po vrnitvi izgubila sled, čeprav so cerkvene oblasti poizvedovale po njih. Kurata Franc Frölich in Ivan Horvat sta bila zajeta še na slovenskem ozemlju, prvi pri Radečah, drugi pri Novem mestu. Sled se je izgubila tudi za kuratom Janezom Jenkom, ki je spremljal vlak z ranjenimi domobranci in je bil 21. septembra 1945 vpisan v register pripornikov v Škofovih zavodih kot »izregistriran sovražni element«.

Iz dostopnih virov lahko tako razberemo, da so bili med prvimi določeni za likvidacijo prav domobranci častniki in kurati, razen tistih, ki so jih določili za montirane politične procese. Tako so kurata dr. Petra Križaja, ki je bil med obsojenci »božičnega procesa«, obsodili na smrt z obešanjem. (Griesser - Pečar 1998, 113–119)

Kratici

MVAC – Milizia volontaria anticomunista (Prostovoljna protikomunistična milica).

OŠSD – Organizacijski štab Slovenskega domobranstva.

Reference

Arhivski in časopisni viri

AAS 1939 – *Acta Apostolicae Sedis*. Zv. 31. Rim: Typis Poliglottis Vaticanis.

ARS 1877 – Arhiv Republike Slovenije, fond Slovensko domobranstvo.

LŠL

– 1943. *Ljubljanski škofijski list* 80, 30. 11.

– 1944. *Ljubljanski škofijski list* 81, 21. 9.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, spisi V, vojaške zadeve 1922–1946.

Slovensko domobranstvo. 1944. Ljubljana: Organizacijski štab Slovenskega domobranstva.

Druge reference

Čoh Kladnik, Mateja. 2016a. Martin Greif-Rudi (1918–1975). *Studia Historica Slovenica* 16, št. 1:133–163.

---. 2016b. Ozadje sodnega procesa proti Ivanu Jeriču in Jožefu Vojkoviču. *Bogoslovni vestnik* 76, št. 2:405–415.

Godeša, Bojan. 1997. V vrtincu bratomorne vojne. V: *Slovenska kronika XX. stoletja, 1941–1995*, 5–8. Ur. Drago Bajt, Marjan Drnovšek, Franc Rozman in Peter Vodopivec. Ljubljana: Nova revija.

Griesser - Pečar, Tamara. 2016. Katoliška Cerkev na Slovenskem leta 1945. *Studia Historica Slovenica* 16, št. 2:399–418.

---. 1998. Procesi proti duhovnikom in redovništvu po maju 1945. V: *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990: zbornik člankov in dokumentov*, 113–125. Ur. Drago Jančar. Ljubljana: Nova revija.

Griesser - Pečar, Tamara, in France Martin Dolinar. 1996. *Rožmanov proces*. Ljubljana: Družina.

Kladnik, Tomaž. 2006. *Slovenska partizanska in domobrantska vojska*. Ljubljana: Defensor.

Knific, Franc. 1944. *Domobrančev molitvenik*. Ljubljana: Mladinska založba.

Kolarič, Jakob. 1977. Škof Rožman. Zv. 3. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Mlakar, Boris. 2003. *Slovensko domobranstvo 1943–1945*. Ljubljana: Slovenska matica.

---. 2001. Nekateri vidiki Rožmanovega delovanja v času nemške okupacije Ljubljanske pokrajine. V: *Rožmanov simpozij v Rimu, 275–288*. Ur. Edo Škulj. Celje: Mohorjeva družba.

Plut, Jože, ur. 2010. *Vojaški vikariat: 10 let delovanja*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije.

---. 2002. *Za pravice človeka*. Ljubljana: Družina